

SAFAHAT'TA EDEBİYATA AİT UNSURLAR ÜZERİNE

BİR İNCELEME

Abdullah ŞENGÜL*

Özet

Mehmet Âkif, yaşadığı devrin siyasî ve sosyal hayatını çok başarılı bir şekilde işlemiştir. Bu yüzden, daha çok bu yönüyle değerlendirilmiştir. *Safahat* isimli şiir kitabında, sanatı ve edebiyatı değerlendirmiştir. Ona göre edebiyat, sosyal hayata ve insanın geleceğine hizmet etmelidir. Bizde edebiyatın bu ihtiyaca cevap vermediğini, âdeta milleti uyuşturduğunu söyler. Bu düşüncesini edebiyatları karşılaştırarak, vurgulamaya çalışır. Bizim gibi şiire çok düşkün toplumlarda, bilinçli sanatkarlar toplumu daha sağlıklı yönlendirebilirler. Böyle sanatkarların yetişmemesi, bu gruba gereken değeri vermediğimizi gösterir. İlmî ve imânın aydınlatıldığı şiire ve onu yazacak sanatkarlara toplumun her zamankinden fazla ihtiyacı vardır.

Anahtar Sözcükler: Mehmet Âkif, Safahat, şiir, toplum

I. Giriş

Mehmet Âkif, edebiyat araştırmalarında üzerinde en fazla durulan sanatkarların başında gelir. Ancak, yaşadığı devri ve bu devre ait siyasî ve sosyal hayatı çok başarılı bir şekilde işlediği için, daha çok bu yönüyle değerlendirilmiştir. Bir de kimilerine göre şair, kimilerine göre manzum hikâyeci bir Âkif vardır. Bu konuda yapılan çalışmalar, çeşitli zamanlarda kaleme aldığı edebiyat ve sanatla ilgili yazılarından hareketle verilir. Başta *Sebilü'rreşad* olmak üzere *Sırat-ı Müstakim*'de "*Edebiyat Bahisleri*" adı altında yayımladığı yazılarında inşad, tasvîr, teşbih, plân, îcad, mevzû, muhayyileyi işletmek, gibi konularla, "edebiyat" ve "tenkid" konularında yazdıkları, bu tip araştırma yapanlara malzeme olmuştur.¹

Âkif'in 1911-1933 tarihleri arasında yayınlanan ve sonradan *Safahat* ismiyle tek ciltte toplanan, yedi eserden mürekkep kitabında,² çeşitli vesilelerle sanatı ve edebiyatı, özellikle şiiri değerlendirdiğini görüyoruz. Bu çalışma, *Safahat*'i hareket noktası olarak, Âkif'in edebiyata bakışını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Safahat'in başına koyduğu manzum ön sözde, düşüncelerinin samimî olduğunu, sanatkarlık taslamadığını, içinden geldiği duyguları istediği gibi yansıtmakta güçlük çektiğini söyleyen Âkif, söz konusu kitabında şiirin imkânları ölçüsünde sanat ve edebiyata, özellikle şiire ait düşüncelerini anlatır.

II. Edebiyat

Âkif'in edebiyat ve şiirden anladığı, diğer sanata ait unsurlardan anladığından farklı değildir. Ona göre edebiyat sosyal hayata, insanın geleceğine hizmet eden önemli bir unsur olmalıdır.³ Bu, edebiyatta sosyal faydayı birinci plana almak demektir. Âkif, Türk edebiyatına bu pencereden bakar. Edebiyatın bizde ihtiyaca cevap vermediğini, âdeta milleti uyuşturduğunu söyler. Böyle bir edebî anlayışa sahip olmamızdan rahatsızdır:

Ne kaldı? Bir edebiyâtımız mı? Vâ-esefâ!

Bırak ki ettiği yoktur bir ihtiyâca vefâ;

Ya rûh-u milleti efsunluyor, uyuşturuyor;

Ya sînelerdeki hislerle çarpışıp duruyor!

Şarap kokar bütün eslâfın en temiz gazeli.

Beş altı yüz sene “sâkî” havâ-yı mübtezeli,

...

“Değil mi bir tükürük alna çarpacak tedib,

Ne hükmü var?” diye üç beş hayâ züğürdü edib,⁴

Bitirmek istedi ahlâkı, ârı, nâmûsu;

Çıkardı ortaya, gezdirdi saksılar dolusu (s.346)⁵

Yukarıya bir bölümünü aldığımız şiirde, edebiyattaki rahatsızlık, sosyal ve kültürel hayattaki rahatsızlıkla birlikte verilir. “Ne kaldı?” söz grubu bu bağlantıyı kurmasını kolaylaştırır. Şiiri tasavvufî istihlalarla doldurularak hayattan uzaklaştıranları eleştirmeye devam eden Âkif, “ebedî hasmım” dediği Rus edebiyatı ile Türk edebiyatının karşılaştırarak, edebiyatımızın çağdaş çizgiden ne kadar uzak olduğunu göstermeye çalışır. Âkif, bu düşüncelerini ikinci kitabının kahramanı, hayatı siyasî mücadelelerle dolu Özbekistanlı bir Türk olan Abdurreşid İbrahim Efendi'nin ağzından söyler:

Üdebânız hele gâyetle bayağı mahlûkat

Halkı irşâd edecek öyle mi bunlar? Heyhat!

Kimi, Garb'ın yalınız fuhşuna hasbî simsar;

Kimi, “İran malı” der, köhne alır, hurda satar!

Eski dîvanlarınız dopdolu oğlanla şarab;

Biradan, fâhişeden başka nedir şi'r-i şebab?

Serserî: hiç birinin mesleği yok, meşrebi yok;

Feylesof hepsi, fakat pek çoğunun mektebi yok!

...

O, benim en ebedî hasmım olan Rusya bile,

Hakkı teslim edelim! Hiç de değildir böyle.

Mütefenninleri tâ keşfe kadar tırmanıyor;

Edebîyatı anıldıkça zemin çalkanıyor (s.184)

Safahat'ta yukarıdaki çerçeve düşüncenin esas alındığı üç edebî türden bahsedilir. Bunlar; sırasıyla tiyatro, roman ve şiirdir. Ayrıca Âkif, eserlerinde "edebî tenkit" ve "şair/sanatçı" konularındaki düşüncelerine yer vermiştir. Önce *Safahat'ta* yer alan edebî tenkit ve sanatçı/şair konularına kısaca baktıktan sonra, edebî türler ile ilgili değerlendirmelerine geçelim.

IIa. Edebiyat ve Tenkit: Bizde sanatın doğru yapılamadığı gibi tenkidin de doğru yapılamadığını söyleyen Âkif, her şeyden önce sanatçının tenkide hazır olmadığını belirtir. Bu yüzden yeni bir "tenkit lisanı"nın oluşturulması fikrindedir. Âkif, birinci kitabına aldığı *Şair Huzurunda Münekkîd* isimli şiirinde bu durumu ince bir alayla anlatır:

Düzer yâve-gû bir herif, bir gazel:

Müeddâ perîşan, edâ mübtezel.

Tabî o gayetle parlak bulur;

Okur, dinletir, söyletir, gaşy olur.

Biraz sonra bastırmak ister, fakat,

Sakın olmasın der ufak bir sakat.

Büyük, muktedir bir münekkîd arar,

Nihâyet zarîfin birinden sorar.

Gözetmez bu âdem de hâtır, huzur,

Bulur lâfz u mânâda bir çok kusur.

Herif şimdi tenkîde hiddetlenir,

Rezîlâne artık neler söylenir!

Biraz dinleyip sonra, “bak!” der zarif,

“Sizin nesriniz nazmınızdan lâtif!” (s.133)

Sebilü'rreşad'da yayınladığı İntikad isimli makalede bu terimi “tenkid” yerine kullanan şair, doğru bir intikad için, her şeyden önce sağlam bir kafa ve sağlam bir yüreğin olması gerektiğini söyler. Bunların ikisine birden sahip olan münekkidin vereceği hükümlerin sağlıklı olacağını belirtir. (Abdulkadiroğlu, 1990, 146-150) Âkif'e göre tarafsızlık, hissiyatın etkisinde kalmamakla mümkündür. Sa'dî'nin “Ayıp arayan göz hüner görmez” sözünü hatırlatan Âkif, münekkidin asıl görevinin güzellikleri ortaya çıkarmak olduğunu, en büyük şairin bile, eksik ve hatalı şiirlerinin bulunabileceğini belirtir.⁶ Bu noktada Ekrem ve Naci'nin edebiyatımıza büyük katkıları olduğunu söyler.

IIb. Şair/Sanatçı: Âkif, bütün hayatında, toplumda iyi gitmeyen şeylere ait kavgalar verir. Bunlardan biri de sanatçıdır. Bu yüzden gerek *Safaha'ta* gerekse makalelerinde Atâr, Hansa, Sâdi gibi beğendiği ve saygı duyduğu şairleri, Şerif Muhyittin Bey gibi musikişinasları zikretse de, daha çok bu gruba eleştiriler yöneltir. Çünkü sanat adına, edebiyat adına ortaya bir şey koyamayan bunlardır. Âkif, *Safaha'ta* imamla genç şairi konuşturur. İmam, gence mesleğini sorar:

Hangi bir fende teâlî edebildin, evlât?

Hangi san'atta rüsûhun göze çarpar? Anlat!

Ulemâdan mı sayıldın, fukahâdan mı

-Hayır

-Ya siyâsî mi nesin? Kendine bir meslek ayır!

-Şâirim.

-Olmaz olaydın: O ne yüzler karası!

Bence dünyadaki işsizlerin en maskarası (s.368)

İmam, şiirin devamında “İyi gün dostu herifler, o ne yordakçı gürûh” mısraı ile tenkit ettiği şairi özelleştirir:

Ben de târih okudum; âlemi az çok bilirim.

“Şuarâ” dendi mi, birdenbire oynar sinirim.

İyi gün dostu herifler, o ne yordakçı gürûh,

O ne müstekreh adamlar! Hani bakmak mekrûh.

Dalkavukluktaki idmanları sermâyeleri...

Onlar azdırdı, evet, başlıca pes-pâyeleri.

Bu sıkılmazlara “medh et!” diye, mangır sunarak,

Ne erâzil adam olmuş, oku târihi de bak!

Edebiyâta edepsizliđi onlar soktu;

Yoksa din nâmına ahlâka taarruz yoktu (s.368-369)

Yukarıya bir bölümünü aldığımız *Âsım* isimli altıncı kitabın bir bölümünde baba dostu Köse İmam ile konuşan şair, aslında Peygamberimizin şiiri sevdiğini belirterek, şiirin hayatımızdaki önemine dikkat çeker. Ama o şiiri ortaya koyamayanları da Köse İmam’a eleştirtmekten geri kalmaz.⁷ Köse İmam,⁸ tasavvufî düşünceyi şiire sokarak, kelimelere esas anlamının dışında farklı anlamlar yüklenmesine karşı çıkar:

Bu cihan boş, yalnız bir rakı hak, bir de şarab;

Kible: tezgâh başı, meyhaneci oğlan: mihrab.

Git o “Divan” mı ne karnağrısıdır, aç da onu,

Kokla bir kerre, kokar mis gibi “Sandıkburnu” (s.369)

Âsım’da şiirimizin dününü ve bugününü masaya yatıran Âkif, toplumun kalkındırılmasında din adamlarıyla birlikte sanatkârların da görevlerini yerine getirmesini ister:

*O muazzam, o yaman şâir-i dâhîyi zaman,
Çıkarıp vermemiş âgûşuna yurdun el'ân.
Rûh-u millîmizi tatmîn edemezmiş bir edîb,
Gelmeden sahne-i eyyâma o dâhî-i mehib (s.440)*

Âkif, Emir Abbas Halim Paşa'ya ithaf ettiği şiirinde, asra ayak uyduramayan, kendini tekrar eden şairlerle alay eder:9

“Lâkin,

*Mevzun düşürür saçmayı bir saçma adam var,
Manzûm sayıklar gibi manzûme sayıklar!
Zannım, mütekaaid şuarâdan olacak ki:
Hiçbir yenilik yok, herifin her şeyi eski.
Hâlâ ne sakaldan geçebilmiş, ne bıyıktan;
Âsârı da memnun görünür köhne kılıktan.
Hicrî, kamerî ayları ezber sayar ammâ,
Yirminci asır zihnine sığmaz ne muammâ! (s.497-498)*

Bu mısralar, yenilik adına kılıktan kılığa girip, kendisi olmayı bir türlü başaramayanlara yöneltilen ince bir alaydır. Cumhuriyetin gerçekleştirmeye çalıştığı yenileşme ile birlikte düşünülmelidir. Yine aynı şiirde sanatını hayatın emrine veremeyerek “*Ey sanata zincir düşüren şâir-i evhâm*” dediği, kendini tekrar etmekten başka bir şey yapamayan şaire kızar:

*Ey zevk-i bedîiyye kıyan şâir-i mecnûn!..
İflâs-ı karihayla bunaldın mı? Oh olsun.
Kumlarda sürün, inlere gir, dağlara tırman!
Kaabil mi senin bir daha ilhâma kavuşman.*

Evrad oku, efsunlu mürekkepli sular iç,

Bin bekle, bin uğraş... O peri gelmeyecek hiç! (s.562)

Bu mukayese Âkif'te bir sanatçı problemini gündeme getirir. Bu probleme cevap teşkil edebilecek tariflerle *Safahat'*ın birçok yerinde karşılaşırız. Bunların bir kısmına bakalım:

Ey şâir-i râzdân-i mülhem,

Ben râzına olmasam da mahrem,

Hayrân-ı kemâlinim... Beyânın

Gûya ki hitâbıdır Hudânın! (s.54)

Safahat'da Attâr, Hansa ve Sa'dî'den başka Şirâz'ı da beğendiğini söyleyen Âkif,10 Şirâzî'nin Sa'dî'yi yetiştirdiği kanaatindedir:

Şirâzî'dir içi afiyetle!

Olsun şu anda hâtırında lâkin:

Bir tömbekidir bugünkü feyzi

Sa'dî'yi yetiştiren o hâkin (s.565)

Hersekli Arif Hikmet'i anlattığı şiirinde, Arif Hikmet'i modern bir şair olarak gösterir:

Şi'r-i lâhût-i güzînânesi ilhâm bütün,

Nesri hep terceme-i vâzih-i ayât-ı ledün.

Seyf-i meslûl-i hakikat gibi gâhî kalemi,

Görünüp bâtıla eyler idi me'vâ ademi.

...

Edebiyatımızı öyle bilir şâirden

Görmedim, hem göremem şimdiki şâirlerden.11

Hangi bir nâdire-i şî'r olunursa inşâd,

Altını üstünü ezberden okurdu üstâd (s.537)

Sanatı bir bütün olarak gören Âkif, özellikle şiirin toplumsal hayatta özel bir yerinin olduğunu farkındadır. Şiirlerinde önce toplumdaki sosyal bozuklukları tespit eder, sonra onlarla mücadeleye girişir. Bu işi yaparken başta sanatkârlar olmak üzere herkesi göreve çağırır. Bu yüzden olsa gerek, sanatın dününü sorgularken, şairlere çok fazla yüklenir. Çünkü bizim gibi şiire çok düşkün olan toplumlarda, bilinçli sanatkârlar daha etkili olabilirdi. İşte Âkif'in Doğu edebiyatlarında ve bizde beğendiğini söylediği Sa'dî, Şirâzî, Attâr, Hansa, Hersekli Arif Hikmet gibi şairlerin kendi insanına hizmet ettiklerini vurgular. Bu sayının az olması, yine bizim geçmişimizle ilgilidir. Bizde ilim ve sanat adamlarının yetişmeyişi ise, bu gruba gereken değeri vermememizle izah eder:

Garb heykel dikeyor nâmına ehl-i hünerin,

Sökeriz bizse mezar-tâşını bî-çârelerin.

Fuzalâ Garp'te binlerle sayılmakta iken,

Kadr ü kıymetleri âsûdedir eksilmekten;

Bizde yüzyılda bir âdem yetişirken, o bile,

Hiç mazhar olamaz zerre kadar tebcîle (s.535)

III. Safahat'ta Değerlendirilen Edebî Türler

IIIa. Tiyatro: Âkif'in *Safahat'ta* anlattığı edebî türlerden ilki tiyatrodur. Tiyatro için, hem bizde hem Batıda dünya-sahne ilişkisi kurulmuştur. Dünya bir tiyatro sahnesine benzetilir. İnsanlar ise, bu sahne üzerinde yer alan sanatçılar olarak düşünülür. Herkes sırası geldiğinde sahneye çıkar, rolünü oynar ve gider. Âkif'te de benzer yaklaşım söz konusudur:

Bir sahne midir yoksa bu âlem nazarında?

Bir sahne ki milyarlarca oyun var üzerinde!

Bir sahne ki her perdesi tertîb-i meşîyyet;

Eşhâsı da bâzîçe-i âvâre-i kudret (s.18)

Dünyayı ilahî bir sahneye benzeten, oyuncularını kudretin belirlediği üzerinde milyonlarca oyunun oynandığı bir tiyatro sahnesidir. Böyle bir benzetmeyi doğru bulan Âkif, dünyanın sahneden tek farkını, üzerindeki oyunların birer hakikat olması şeklinde görür:

Bir sahne demek âleme pek doğrudur elbet;

Ancak, görülen vak'aların hepsi hakikat.

Hem öyle vekaayi' ki temâşâsı hazindir,

Âheng-i tarab-sazı bütün âh u enindir!

Zira ederek bunca sefalet-zede feryad;

Vaveyl sadâsiyle dolar sîne-i eb'ad (s.19)

Bir başka şiirinde ise, insanoğlunun Adem'den beri dünya üzerinde rol almaya devam ettiğini söylemektedir:12

İnsan ki çıkar perde-i mektûm-i ademden,

Tâ sahne-i hestîde zuhûr ettiği demden,

İkmâle kadar fâcia-i devr-i hayatı,

Atlatmaya mahkûm ne mühlik akabâtı! (s.34)

IIIb. Roman: Âkif *Berlin Hatıraları* isimli şiirinde romandan da bahseder. Alman ve Türk hayatını karşılaştıran sanatkar, Berlin'de gördüğü, bizde olmayan güzelliklerin, ilmin ve sanatın sonucu olduğu kanaatindedir. Şaire göre bizim romanımız bizim hayatımızı ve insanımızı doğru nakletmemektedir:

Ne hisli validelerdir bizim kadınlarımız!

Yazık ki anlatacak yok da yanlış anladınız.

Beş on romancı, sıkılmaz beş on da maksatçı

Nedir bu anlaşamazlık? Gelin de anlaşınız;

Lisân-ı müşterek olmaz mı kendi göz yaşınız?

Nasîb-i zârına düşmez bu işte fazla keder;

Öbür taraf seni hatta kederlerinden eder (s.343)

Özellikle kadına ait endişelerin sonucu, dikkatlere sunulan kadın portreleri, bizim gerçek kadınıımızı yansıtmadığı kanaatinde olan Âkif, çağdaş romancıların, “yazıldığı toplumu yansıtan edebî tür” olarak tanımladıkları romanın bizde maksada uygun olarak gelişemediği fikrindedir.¹³ Şiirin devamında büyük harpten sonra Almanların kadın-erkek el ele verip büyük bir medeniyet savaşını başardıklarını, ilmin ve sanatın bu büyük savaşın iki önemli dinamiği olduğunu belirtir.

IIIc. Şiir: *Safahat*'ta sanata ait üzerinde en fazla durulan unsur, şiidir. Söz konusu eserde yer alan şiirle ilgili düşüncelerini iki ana başlıkta değerlendirebiliriz. Birincisi tespit, ikincisi tekliftir. Tespit edilen, bizdeki şiidir; teklif edilen ise, olması gereken şiidir.

IIIca. Bizde şiir: Âkif, *Safahat*'ın birçok yerinde özellikle şiirin dünü ve bugünü hakkında önemli tespitler yapar. Ortaya çıkan manzara son derece hazindir: İnsana ve hayata hizmet edememiş, gayesiz kalmış bir edebiyat ve şiir.¹⁴ Aşağıdaki mısralar, bu zor ve hazin durumun sebeplerini anlatır gibidir:

Beşikte her birimiz bir terânedir işitir,

Ki bestekârı tabiat değil de an'anedir.

Evet, bu an'enenin tellerinde mâzîmiz

Terennüm etse o parlak sesiyle razîyiz.

Fakat mefâhir-i ecdâdı nakleden “ana” tel,

Bakılmayıp da asırlarca kalmadan mühmel,

Ya büsbütün sağır olmuş, ya öyle paslanmış:

Ki hangi perdeye vursan, çıkan sadâ yanlış.

Bu tel ki “Yıldırım” ın dâsitân-ı satvetini

Başında besteleyip, ceddimin sabâvetini

Zafer havâsına doymaksızın uyutmazdı;

Bugün uyuşturuyor “ninni”lerle ahfâdı! (s.345-346)

Edebiyatımızdaki düne ve bugüne ait bu mukayese, Osmanlıdaki muhteşemliğin sadece ordularla kurulmadığını, sanatın devletin gayesine uygun bir şekilde katkıda bulunduğunu söyler. Günümüzde manzara değişmiştir. “Ceddimin sebaveti”ni anlatan o gür ses, yerini uyutan ninnilere bırakmıştır. İkinci kitaptan itibaren Türk şiirini değerlendirmeye başlayan Âkif, diğer eserlerinde de zaman zaman bu konuya değinir. Dünü tekrar eden şiir ve şair, Âkif’i rahatsız eder:

Üdebâ doğrusu pek çok, kimi görsen: şâir.

Yalınız, şi’rine mevzû iki şeyden biridir:

Koca millet! Edebiyyâtı ya oğlan, ya karı...

Nefs-i emmâre hizâsında henüz duyguları (s.169)

Âsım’ın kahramanlarından Âkif’in baba dostu olan Köse İmam, hoşgörünün sınırlarını zorlar bir şekilde şiirimizi eleştirir. “İyi gün dostu, yordakçı, dalkavuk” olarak nitelediği, sanatını çıkarları için kullanan şairleri tenkit ettikten sonra, sözü onların eserlerine getirir:

Sürdüler Türk’e “tasavvuf” diye olgun şırayı15;

Muttasıl şimdi “hakikat” kusuyor Sıdkı Dayı!

Bu cihan boş, yalnız bir rakı hak, bir de şarab;

Kible: tezgâh başı, meyhaneci oğlan: mihrab.

Git o “Divan” mı, ne karnağrısıdır, aç da onu,

Kokla bir kerre, kokar mis gibi “Sandıkburnu!” (s.368-369)

Âsım’da yukarıdaki mısralardan başka, devrin sanatına ve sanatkârına eleştiri devam eder. Köse İmam’ın oğlu Âsım’la konuşan şair, geçmişten günümüze ne sanat adına, ne de sanatkâr adına millî bir miras bırakılmadığı fikrindedir. Bu yüzden şiiri dünü ve bugünüyle mukayese ederken, bugünkü memleket manzarasının sorumlularından birinin de sanat ve sanatçı olduğu kanaatini çekinmeden söyler. Bununla birlikte, Âkif’in düne ait şiiri eleştirdiği en önemli noktalardan biri, ahlâk meselesidir.16

IIIcb. Şiir nasıl olmalı? Âkif'in şiir anlayışını açıklayan manzumelerinden en önemlisi, oğlu Mehmet Ali'nin ismini taşıyan şiiridir. Burada da diğerlerindeki gibi kendisinin gerçek şiiri yazamadığını söylese de, aslında bu kısa şiirin bir çok yerinde "şiir nasıl olmalı?" sorusuna cevap bulmak mümkündür:

Bir nüsha-i kübrâ idin, oğlum, elimizde:

Sen benden okurdun seni, ben senden okurdum.

Yüksekliğin idrâkimi yorgun bırakınca,

Kalbimle yetişsem diye, şâirliğe vurdum.

Şi'rin başı hilkatteki âheng-i ezelmış...

Lâkin, ben o ahengi ne duydum, ne duyurdum!

Yıktım koca bir ömrü de, baykuş gibi, geçtim,

Kırk beş yılın eyyâm-ı harâbında oturdum.

Sen, başka ufuklar bularak, yükseledurdun;

Ben, kendi harabemde kalıp, çırpınadurdum!

Mağmûm iki üç nevha işittiyse işitti;

Bir hoşça sadâ duymadı benden hele yurdum (s.457)

*Safahat'*ın diğer bölümlerinde de karşılaştığımız bu anlatım tarzı, aslında mısralar arasına sıkıştırılmış şiir anlayışını ön plana çıkarır. Şiir, Âkif'e göre her şeyden önce bir gönül işidir. Akılla yetişemediklerimize şiir ile gideriz.

Makalelerinde edebiyatın öncelikle cemiyetin ihtiyaçlarına cevap vermesi gerektiğini vurgulayan Âkif, bu konuyu, şiirin imkânları nispetinde *Safahat'*ta tartışır. Birinci kitabında yer alan *Hasbihal* isimli şiirinde özellikle "şiir niçin var?" sorusuna cevap arar. Âkif'e göre şiir öncelikle bugünü anlatmak için vardır. Yani şiirin yüzü bugüne dönük olmalıdır. Çünkü geçen zaten geçmiştir. Gelecek zaman ise meçhul ve müphemdir. O halde bu hayattan nasipleneceğimiz zaman, işte bu zamandır. Bu bakımdan maziye dönmek mümkün değildir. İstikbâl ümidi ise cansızdır. Onun için, bugünkü iş, bu günden yapılmalıdır. Eğer bugünün işi yarına bırakılırsa, yarın mahşere kadar devam edebilir. Böyle bir anlayış, şiirin kaleme alındığı 1911 gerçeği ile birlikte düşünülmelidir.

Büyük bir şâirin düstûr-u hikmettir şu ihtârı;

Velev duymuş da olsan yolsuz olmaz şimdi tekrârı:

“Geçen geçmiştir artık; ân-ı müstakbelse mübhemdir;

Hayâtından nasibin: bir şu geçmek isteyen demdir.”

...

Evet, mâzîye ric’at eylemek bir kerre imkânsız;

Ümîdin sonra istikbkâl için sağlam mı? Pek cansız!

Bu günlük iş bugün lâzım yapılmak, yoksa ferdâya

Bırakmışın... O ferdâlar olur peyveste ukbâya! (s.145)

Safaha’ın üçüncü kitabında yani Hakkın Sesleri’nde günümüzde birçok sıkıntılar yaşanırken, onu görmezlikten gelip farklı seslerin peşine düşen şiire itiraz eder:

Âh! Tek bir âşiyandan bir yetimin nâlesi

Yükselirken, dinleyen insan mıdır bülbül sesi?

Duygusuz olmak kadar dünyâda lâkin derd yok;

Öyle salgınmış ki mel’un: kurtulan bir ferd yok! (s.230)

Yedinci Safaha’ta oğlu Mehmet Ali’ye yazdığı, yukarıya aldığımız, 1918 tarihli şiirinde: “Şi’rin başı hilkatteki aheng-i ezelmış” der. Hersekli Arif Hikmet Bey’e yazdığı şiirinde ise, Hersekli’nin şiirini,17 olması gereken şiir olarak takdim eder:

Hele Dîvân’ı için söyleyecek söz bulamam,

O kadar doğrusu idrâkime mağrûr olamam.

Arab’ın şâir-i yektâsı Cerîr’in birgün,

Sorulur ra’yi beş on nâbiga-i şi’r için;

Serdeder her biri hakkındaki efkârını da,

Sıra Hunsâ'ya gelince durur artık orada.

Sonra huzzâr, "Neye sustun?" diye sordukta, Cerîr

Der, "Onu çünkü benim haddime düşmez takdîr!"

Hikmet'in şi'ri de aynıyle budur şimdi bana,

Ben dahî bilmeliyim mevki'imî doğrusu yâ! (s.538)

Şiir bir bütün olarak düşünülduğünde Âkif'in nasıl bir şiir istediği de anlaşılır. İnsana hizmet eden, hayata hizmet eden ilmin ve imânın aydınlattığı şiir Âkif'in istediği şiirdir.

Safahat'ın çeşitli yerlerinden aldığımız bu örnekler "şiir nasıl olmalı?" sorusuna cevap verecek niteliktedir. Kısaca, bugüne ve bugünün insanına hizmet edecek kadar içi ilimle ve irfanla dolu şiir, bugün olması gereken şiirdir. Bunun için bizim şiirimize itiraz eder.

IIIcc. Şiirde dil ve ahenk: Şiirde dil ve ahenk unsurları üzerinde duran sanatkâr, bizdeki şiirin portresini ortaya koyduktan sonra, şiirin nasıl olması gerektiğini de anlatmaya çalışır. İnsanımıza ve hayatımıza katkı yapamamış sanatı, özellikle şiiri eleştiren Âkif, bu noktada olumlu işler başaran, başka milletlerin edebiyatı örnek göstererek, "Şiir Nasıl Olmalı?" sorusuna cevap arar. Dili millet hayatında çok önemli bir unsur olarak gören Âkif;

"Bugün ne maskara olmuşsa milletin kılığı;

lisan da öyle olur!" (s.245)

der. Dil meselesini makalelerinde de değerlendiren Âkif, dilde "tasfiye" meselesine karşı çıkar. Ancak bu konuda ileri gidilmesinin dile zarar vereceğine inanan Âkif, dilin sâdeleştirilmesinin zamana yayılarak yapılmasını ama mutlaka yapılmasını ister (Abdulkadiroğlu, 1990, 40-43).

Dilin, şiir dili olabilmesi için, özellikle vezin ve kafiye meselesini çok önemseyen Âkif,18 daha ilk kitabı yayınladığında, Celâl Sahir'in şiirlerindeki kafiyeyi zayıf bulmasını: "...kafiyelerime çalışmalıyım; mademki manzum yazıyorum, nazım neden düzgün olsun da kafiye olmasın" diyerek haklı bulur. Celâl Sahir'in ilk kitaptaki şiirlerde yer alan bazı kelimeleri "*kitapta pis kelimeler var*" şeklindeki eleştirisini de haklı bulan şair, *Safahat*'ın sonraki baskılarında düzeltmeler yapar (Kuntay, 1997, 116). Aslında şiirinde yakaladığı dil, kendisine miras olarak bırakılan dilden başka bir şey değildir.19

Bütün bunlar, şiirde dil ve ahenk meselsinde Âkif'in son derece hassas olduğunu gösterir.20

IV. Âkif'in Kendi Şiiri ile İlgili Değerlendirmeleri

Âkif'in şiiri, sanatı ve şairliği hakkında söylenecek sözler, kişilere göre değişkenlik gösterir. Böyle bir yanılgıya düşmemek için, Âkif'in kendi sanatıyla ilgili değerlendirmelerine bakmak gerekir. Devrinin siyasî, sosyal ve kültürel meselelerini çok etkili bir şekilde anlatması, bu yanılgının gerçek sebebidir. Onu çok sevdiğini ya da hiç sevmediğini söyleyenler, bize göre ikinci plâna atılan sanat ve estetik noktasındaki düşüncelerine nüfuz edemeyenlerdir.

Âkif'in bütün hayatına tevazu hâkim olmuştur. Onun şiirin gerçek manada inceleyebilmek de bu tevazuu anlamaya bağlıdır. Daha birinci Safahat'ın önsözünde:

Bana sor sevgili kaari', sana ben söyleyeyim,

Ne hüviyette şu karşında duran eş'ârım:

Bir yığın söz ki samîmiyeti ancak hüneri;

Ne tasannu' bilirim, çünkü, ne san'atkârım.

Şi'r için "gözyaşı" derler; onu bilmem, yalnız,

Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!

Ağlarım, ağılatmam; hissedirim, söyleyemem;

Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzârım! (s.3)

der.21 Yukarıdaki mısralarda tevazu kelimeleri çıkarılırsa geriye kalan kısmın, Âkif'in şiiri hakkındaki samimi düşünceleri olduğu görülür. Burada Servet-i Fünûn hareketinin şiir anlayışlarına ince bir tenkit söz konusudur. Ona göre şiirde sanat kaygısı, şairi yapmacılığa düşürür ve sanatkârın samimiyetten uzaklaşmasına sebep olur.

Birçok araştırmacı Âkif'i bir şair olarak değil; manzum bir hikâyeci olarak görür. O, birçoğuna göre, duyduklarını ve hissettiklerini hikâye formu içinde daha rahat ifade etmiştir. Hikâyenin imkânları, sanatkârın düşüncelerini daha rahat söyleyebilme fırsatını vermiştir. Birçoğuna göre ise, bu bir kusur olarak görülür. Ancak *Safahat'*ın birçok yerinde Âkif'in bu tavrını hiç bozmadan kendi şiirini ve şairliğini masaya yatırdığına şahit oluyoruz. Birinci Safahat'tan alınan dörtlükler şeklindeki nazım parçaların birinde: "*Kendi feryâdımdır ancak ses veren feryâdıma*" diyerek, şiirde samimiyete önem verdiğini, bu yüzden sesini çok fazla duyurmadığını anlatmaya çalışır.

İkinci Safahat'ın başına koyduğu *İtiraf* adlı önsözde, kendi şiirinin özeleştirisini yapar. Koskoca bir ömrü, "*üç buçuk nazm*"a fedâ ettiğini açık yüreklilikle söyler.²² Bu aslında bir şikâyet değildir. Sanatkâr bu durumdan memnundur. *Safahat'*ın birçok yerinde bunu sezme mümkündür:

Safahatımda, evet, şî'r arayan hiç bulamaz;

Yalnız, bir yeri hakkında: "Hâzîn işte bu" der

-Küfe?

-Yok?

-Kahve?

-Hayır.

-Hasta?

-Değil.

-Hangisi ya?

Üç buçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-i heder! (s.152)

*Safahat'*ın üçüncü kitabında hislerini tek başına taşıyacak gücü olmadığını itiraf eden Âkif, "*aczimin gözyaşı*" dediği şiirinde anlattıklarını okuyucusuyla paylaşmak ister:

Gitme ey yolcu, berâber oturup ağlaşalım:

Elemim bir yüreğin kârı değil, paylaşalım:

Ne yapıp ye'simi kahreliyeyim, bilmem ki?

Öyle dehşetli muhîtimde dönen mâtem ki!

Ah! karşımda vatan nâmına bir kabristan

Yatıyor şimdi... Nasıl yerlere geçmez insan? (s.198)

Dördüncü *Safahat'*ta şiirinin mahiyetini daha net ifade eder. Bu farklı bir estetik anlayıştır.²³ Sanata farklı bir misyon yüklemeye çalışır.

-Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim;

İnan ki: her ne demişsem görüp de söylemişim.

Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:

Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek! (s.240)

Dostu ve şair arkadaşı Mithat Cemal'e ithaf ettiği bu şiirin adı *İki Arkadaş Fatih Yolunda* ismini taşır. Bir olay üzerine söylenen yukarıdaki sözler, en azından Âkif'in şiirden ne anladığının çok net şekilde ifadesidir.

Yedinci Safahat'ın ilk şiiri olan *Hüsran*'da âdeta sanat hayatını özetler. 1919 yılında yazılan bu şiiri okurken, memleketin içine düşmüş olduğu o müthiş buhranı göz ardı etmemek lazım:

Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,

İslâmı uyandırmak için haykıracaktım.

Gür hisli, gür imanlı beyinler, coşar ancak,

Ben zaten uzun boylu düşünmekten uzaktım!

Haykır! Kime, lâkin? Hani sâhipleri yurdun?

Ellerdi yatanlar, sağa baktım, sola baktım;

Feryâdımı artık boğarak, na'şını, tuttum,

Bin parça edip şi'rime gömdüm de bıraktım.

Seller gibi vâdîyi enînim saracakken,

Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım.

Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;

İnler "Safahat"ımdaki husran bile sessiz! (s.447)

Safahat'ta Âkif'in mücadele ettiği unsurlardan biri de ümitsizliktir. 1919 Türkiye'sinin içine düştüğü durumdan ümitsizliğe kapılmış gibi görünen Âkif'in aslında söylemek istediği, bir sanatkâr olarak sorumluluklarını gerektiği gibi yerine getirememesidir.

Âkif, Yedinci Safahat'a aldığı *Kişi Hissettiği Nispette Yaşar* isimli şiirinde, kendisine sözle yapılan bir hakarete cevap verirken âdeta hayat felsefesini özetler. Onun şiirini, sanat anlayışını ve edebî kişiliğini bu felsefe içinde değerlendirmek gerekir:

Evet, beynim sağırdır... Kâinâtım, çünkü, hep feryâd...

İşitmem başka bir ses milletim eylerken istimdâd.

Gözüm görmez, evet, zîrâ mûhitim kapkaranlıktır;

Fakat sînemde îmânım müebbed fecr-i sâdıktır.

Kör olmaz ağlayan gözler, sağırlaşmaz tutuşmuş beyn;

Yaşarmaz gözle yanmaz beyni hilkat addeder bir şeyn!

Geçilmez kahkahandan her taraf yangın içindeyken...

Yanan bir sîneden, lâkin, ne istersin? Nedir öfken?

Beraber ağlamazsın, sonra, kör dersin, sağır dersin.

Bu hissizlikten insanlık hem iğrensin, hem ürpersin!

Ne ibret, yok mu, bir bilsen kızarmak bilmeyen çehren?

Bırak tahsîli, evlâdım, sen ilkin bir hayâ öğren! (s.452)

Gölgeler isimli kitabın sonunda her biri müstakil yazılmış dördlükler vardır. Bunların bazılarında Âkif'in şiirini, şairliğini bulmak mümkündür. Yine sesini istediği gibi duyuramadığından yakınan şair, *Resmim İçin* isimli dördlükte bu durumu veciz bir şekilde ifade eder:

Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince

Günler şu heyûlâyı da, er geç, silecektir.

Rahmetle anılmak, ebediyyet budur amma,

Sessiz yaşadım, kim beni, nereden bilecektir? (s.494)

Bir başka dörtlükte, kendisinden geriye kalacak kitabı için “*Uğrunda harâb eylediğim ömr-i harâbım*” der. Çocuklarına hitap ederken de “*Ne odunmuş babanız; olmadı bir baltaya sap*” diyerek, kendisiyle alay eder.

Hasbihal isimli, *Safahat*'a sonradan ilâve edilen bir başka şiirinde de şairlik yeteneğinin çok fazla olmadığını, ancak şiir heveslisi sayılabileceğini belirtir:

Bende hüner sorma, o devletli yok.

Ehline hürmet arıyorsan o çok.

Hiç demedim, hem de demem neyl var..

Dilde 'alâ yok, yalnız meyl var.

İşte o meylim bile sâyendedir,

Varsa hilâfım onu Allâh bilir. (s.545)

Bu şiirde olduğu gibi sanata, sanatçıya çok fazla hürmet ettiğini belirten Âkif, Sâdi, Atâr, Şirâzî gibi şiir üstâtlarına büyük saygı duyduğunu çeşitli vesilelerle söyler. Yine Şerif Muhittin Bey, Abbas Halim Paşa, Hersekli Arif Hikmet gibi şahıslara yazdığı manzum mektuplarda, onların sanata ve sanatçıya düşkünlüklerini över.

Safahat'a alınmayan nazım parçalarından birinde, edebiyatın bir mâtem rengine dönüştürülmüş olmasından şikayet eder. 1909'da kaleme alınan bu kıtada edebiyatın “*en acıklı hissîyât*”tan beslenmiş olmasını bir talihsizlik olarak görür:

Bu bir neşîde-i gıryan ki her enîninden

Sımâh-ı dehşete çarpar meâl-i zâr-ı hayât;

Yazık ki şi'rimizin böyle en güzîninden

Nasîbimiz oluyor en acıklı hissîyyât! (s.564)

mısralarında anlatıldığı gibi, Âkif'in şiiri dış dünyanın problemlerinden hareketle vukû bulmuş, buraya ait endişelerin en kapsamlı bir şekilde tartışıldığı şiir olmuştur.

V. Sonuç

Safahat'ta güzel sanatlarla birlikte, edebiyat, özellikle şiir hakkında uzun uzun durulduğunu görüyoruz. Âkîf'in söz konusu kitabında yer verdiği, hem o dönemde hem de günümüzde birçoğu kabul görmeyen düşüncelerini şu ana başlıklar altında toplamak mümkündür:

- Edebiyat diğer güzel sanatlar gibi, insana ve onun geleceğine hizmet etmelidir. İnsana ve hayata hizmet edememiş, gayesiz kalmış, âdeta insanları uyuşturan bir edebiyatımız vardır. Çağdaş edebiyatlarla mukayese edildiğinde bu durum daha net anlaşılır.
- Bizde edebî tenkitin hüner değil, hata aramak için yapıldığını belirtir. Sağlıklı tenkitlerin yapılması, münekkidin sağlam bir kafa ve yüreğe sahip olmasına bağlıdır. Ayrıca bir tenkit lisanına şiddetle ihtiyaç vardır.
- Dil, millet hayatında çok önemli bir unsurdur. Dil tasfiye edilmemeli ama mutlaka sadeleştirilmelidir. Dilin şiir dili olması, özellikle vezin ve kafiye sayesinde mümkündür. Bu yüzden vezin ve kafiye şiir için önemli unsurlardır. Arûz vezninin dilimizi ağırlaştırdığı iddiaları da doğru değildir. Bu vezinle sade şiirler yazan büyük üstatlar vardır.
- Ehil olmayan insanların yaptıkları tercümelemler dilimizin gelişmesini engellemekte ve edebî zevki öldürmektedir.
- Dünya tiyatro sahnesi gibidir. Üzerinde milyonlarca oyun oynanır. Dünyanın farkı, üzerinde oynanan oyunların hakikat olmasıdır.
- Romanımız da şiirimiz gibi bizim hayatımızı ve insanımızı doğru nakletmemektedir. Özellikle romanlarda anlatılan kadın, bizim gerçek kadınıymız değildir. Oysa çağdaş Batılı romanlar, insanın yetişmesinde çok önemli rol oynamıştır.
- Sanatın ve edebiyatın hayattan kopuk olması, sosyal hayata hizmet edemeyişinin sorumluları, çağın gerçeklerini kavrayamamış, dünkü ve bugünkü sanat ve ilim adamlarıdır. Toplumun kalkınmasında din adamlarıyla birlikte sanatkârlara da çok önemli görevler düşmektedir.
- Şiir insana ve hayata hizmet etmelidir. Mazmunlarla ve tasavvufî düşüncelerle süslenmiş bir şiir, insana ve hayata hizmet edemez. Şairin yüzü bugüne dönük olmalı, öncelikle bugünü anlatmalıdır.
- Gayesiz bir edebiyat ve gayesiz bir şiir yoktur. Sanatta gaye olmaz diyenler, Avrupa'yı görsünler.
- Şiir her şeyden önce bir gönül işidir. Akil ile yetişilemeyenlere şiir ile gidilir.
- Geçmişten günümüze ne sanat adına ne de sanatkâr adına millî bir miras bırakılmamıştır.
- Sanatın sadece eğlence tarafının peşine koşmak yanlıştır. Bizde ortaoyunu, tiyatro ve sinema böyledir.

- Kendisini bir şair olarak değil, bir şiir heveslisi olarak görür. Bu yüzden söylediklerinin hem acizliğini, hem de samimiyetini yansıttığı kanaatindedir.

Kaynakça

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim-Nuran (1990). **Mehmet Âkif Ersoy'un Makaleleri**, Kùltür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Aktaş, Şerif (1996). "*Millî Romantik Duyuş Tarzı ve Türk Edebiyatı-III: Mehmet Âkif Ersoy*", **Türkiye Günlüğü**, Sayı:40, Mayıs-Haziran.

Demirci, Mehmet (1993). **Yahya Kemal ve Mehmet Âkif'te Tasavvuf**, Akademi Kitapevi, İstanbul.

Emil, Birol (1997). **Türk Kültür ve Edebiyatından I Meseleler**, Akçağ Yayınları, Ankara.

Enginün, İnci (1886). "*Mehmet Âkif'te Irony*", *Ölümünün Ellinci Yılında Mehmet Âkif*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Ersoy, Mehmet Âkif (1977). **Safahat**, (Yayına Hazırlayan: Ömer Rıza Doğrul), İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul.

Ersoy, Mehmet Âkif (1990). **Safahat –Edisyon Kritik-** (Yayına Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ), Kùltür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Kortantamer, Tunca (1986). *“Mehmet Âkif ile Sadi Arasında Muhteva ve Anlatım Tekniđi Açısından Bir Karşılaştırma Denemesi”*, Ölümünün Ellinci Yılında Mehmet Âkif, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Kuntay, Mithat Cemal (1997). **“Bir Ezan”**, Mehmet Âkif, Timaş Yayınları, İstanbul.

Okay, M. Orhan (1989). **Mehmet Âkif –Bir Karakter Heykelinin Anatomisi-** Akçağ Yayınları, Ankara.

Sazyek, Hakan (2001). *“Yeni Türk Edebiyatında Poetika Tarzlarına Bir Örnek: Manzum Önsözler”*, Hece - Türk Şiiri Özel Sayısı-, Sayı:53-54-55, Mayıs-Haziran-Temmuz, Ankara.

Süleyman Nazif (1991). **Mehmed Âkif**, (Yayına Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ), İz Yayıncılık, İstanbul.

Yetiş, Kâzım (1992). **Mehmet Âkif'in Sanat ve Edebiyat Hayatından Çizgiler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

ARESEARCHONLITERARYELEMENTS

INSAFAHAT

Abdullah ŞENGÜL*

Abstract

Mehmet Âkif has performed political and social life of period he lived very successfully. So, especially, he is evaluated with this respect. In his poet book named Safahat, he evaluates the art and the literature. According to him the literature should serve the social life and the human's future. He says that the literature in our country, doesn't answer this necessity and it almost numbs the people. He emphasizes his ideas comparing the literature with the others. In societies very keen on poet like us, conscious artists can direct the society more healthy. If so kind artists don't grow in our country, this situation shows that we don't appreciate this group enough. The society needs excessively the poet which is lighted up by science and faith and the artists which will write it.

Key Words: Mehmet Âkif, Safahat, poet, society